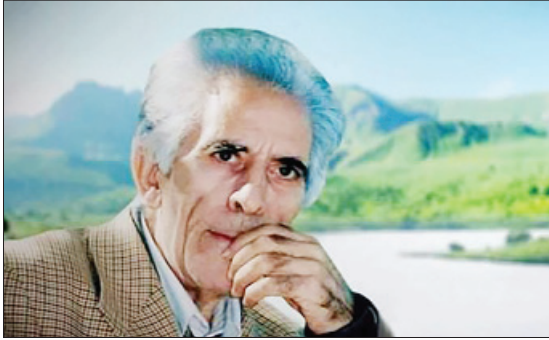

ƏDƏBİYYATIMIZIN, DİLİMİZİN MƏMMƏD ARAZ DÜHASI

1933-cü il oktyabrın 14-də Naxçıvan torpağında dünyaya göz açan Azərbaycanın Xalq şairi, görkəmli publisist, tərcüməçi Məmməd Araz bütün yaradıcılığı ilə öz doğma xalqına, dilinə xidmət etmiş, onun qorunması, inkişafı və saflaşması uğrunda yorulmadan mübarizə aparmışdır. O, müasir Azərbaycan ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndəsi və öz əsərləri ilə Azərbaycan dilinin qorunmasında müstəsna xidmətləri olan bir şəxsiyyətdir. Məmməd Araz öz əsərlərinin sadə, xalqı dili ilə cəmiyyətin bütün təbəqələrinə nüfuz edə bilmişdir. Onun misraları şairin sinəsindən öz axarı ilə süzülüb gəlir və balaca bir şeirlə böyük mənalar ifadə etmək qabiliyyətinə malikdir.

Hər bir sənətkarın yaradıcılığına yeni nəfəs gətirən, bütün yaradıcılığa istiqamət verən, əsərlərinin içərisində xüsusilə seçilən əsərlər mütləq olur.

*Nə vaxt yazasıyam şah əsərimi,
İlk sözüm hardadır,
Son sözüm harda?!
Bəlkə də yersizəm bir səfil kimi
Şairlər ordusu gedən qatarda...*

deyən Məmməd Araz öz əsərlərinə olduqca böyük həssaslıqla yanaşır, onların hər cəhətdən mükəmməl olması üçün səy göstərirdi. Bu, eyni zamanda onun əsərlərinin dili üçün də keçərli idi.

Bu baxımdan Məmməd Arazın dili bütün hüceyrələri ilə müasirdir. Bu dil ənənə ilə yenilikçiliyin, bədiiliklə dialektçiliyin, xalqiliklə elmiyin ahəngdar surətdə qovuşmasına ən parlaq nümunələrdən biridir. Onun şeirlərini oxuyarkən insan bunu şairin planlı şəkildə yazdığını hiss etmir. Misralar şairin sanki daxilindən, qəlbindən süzülərək öz axarı ilə gəlir və bu da onun şeirlərinin oxunaqlı, hamı tərəfindən dərk edilən olmasının, yəqin ki, əsas səbəblərindən biridir. Bu dil hamının başa düşəcəyi, lakin hamının danışmağa qadir ola bilmədiyini yüksək bədii obrazlı bir dildir. Çünki onun yaradıcılığında şeir, qafiye xətrinə heç nə yoxdur. Məmməd Arazın əsərlərində gündəlik danışığımızda istifadə etdiyimiz ifadələr, sözlər sanki dəyişilir və tamamilə yeni bir formada meydana çıxır.

Böyük vətənpərvər şair öz yaradıcılığında yeri gəldikcə dil məsələlərinə, “Şairin, yazıçının dili necə olmalıdır?” sualına öz münasibətini bildirmişdir. Müəllif şeirlərindən birində yazır:

*Söz gerek ox keçməz qayadan keçə,
Yoxdursa sözünün kəsəri, -yazma,
Özün sevməyincə, seviməyincə,
Özgədən məhəbbət əsəri yazma.*

Əgər nəzərə alsaq ki, xalqın dilini inkişaf etdirən vasitələrdən biri və ən əsası ədəbiyyatdır, o zaman qətiyyətlə deyə bilərik ki, Məmməd Araz öz şeirlərinin dili və üslubu ilə ədəbiyyatımızda çox böyük bir iz qoymuşdur. Onun yaradıcılığı bugünkü gənc nəslə, hətta özündən sonrakı bir neçə əsri də öz təsiri altına alacaqdır. Şair həmişə sözə, şeirə yüksək qiymət vermiş, onun kainat kimi ucsuz-bucaqsız olduğunu dilə gətirmişdir:

*Kainat deyimmi mən şeirə, sözə!-
Onun min düyünü, min açarı var.
Onu duya bilməz ondakı közə
Qəlbində köz töküb alışmayanlar.*

Məmməd Arazın dili ilə xalq, xalqın zövqü, xalqın qarşısında duran problemlər, xalq dili, ümumxalq dilinin yüksək forması olan ədəbi dil arasında obyektiv bir vəhdət özünü göstərir. Onun əsərlərinin özünəməxsus dili, üslubu vardır ki, bu dil xalq dilinə əsaslanır və bu da onun əsərlərinin sadə xalq kütlələri tərəfindən sevilməsinə, dillər əzbəri olmasına

gətirib çıxarır. Bir millət özünü tanımayınca özünü, öz hüquqlarını müdafiə edə bilməz. Hər bir millətin tanınması üçün də onun milli dili, milli ədəbiyyatı olmalıdır. Azərbaycan bədii dilinin tarixi ənənələri və müasirlik imkanları Məmməd Araz yozumunda özünün münasib elmi şərhini tapmışdır. Bu dil hamının başa düşəcəyi, hamının danışmağa qadir ola bilmədiyini yüksək bədii obrazlı bir dildir. Bu dil küləklərin, suların, səsi çox çətin eşidilən ulduzların belə dilini öyrənməyə qabildir.

*Şəhriyar gəlmədi....
O gəlsə, başabaş Azərbaycana
Geyimli, gecimli qürur görərdi.
Təbrik yağdırardı məktəblər ona
Ana dilində.
Təbrik yağdırardı məktublar ona
Ana dilində.*

Böyük şairin dilə olan münasibəti və məhəbbəti yalnız bu şeirdə deyil, onun yaradıcılığının ümumi ruhunda öz əksini tapmışdır. Bu münasibət onun şeirlərinin quruluşunda, fikirlərin yığcamlığında, sözlərin və ifadələrin yerli-yerində işlədilməsində, sözlərin mənə çalarlarından istifadədə təzahür edir. Onun şeirlərinin mövzusu bəzən elə sadə, gündəlik məişətimizlə bağlı olur ki, bu da oxucunu cəlb etməyə bilməz. Belə əsərlərdə dil daha da xəlqiləşir və seçilən misralar adı, gündəlik danışqdan, söhbətdən fərqlənir. O, ümumiyyətlə, qəlibləri sevmir. Şairin dilinin sərbəst olmasını, şeir yazmaq xatirinə buxovlanmamasını arzulayır və bunu da öz əsərlərində dilə gətirir:

*Şairlər sözləri buxovlamayın,
Gəlin yığışdıraq qafiyələri!
Təzə fikirlərə yaxın qoymayın
Üzülmüş, süzülmüş qiyafələri.*

Məmməd Araz da dövrünün bir çox ziyalıları kimi bütün yaradıcılığı boyu dilimizin saflığı uğrunda mübarizə aparmışdır. Onun əsərlərinin dili bədiilik baxımından maraqlı təsir bağışlayır. Şairin bədii dili ilə onun dövrünə, mühitinə, xalq dilinə münasibətini, dialektlərdən necə istifadə etməsini, ədəbi dilin qayda-qanunlarına necə riayət etməsini aydın görürük. Şair öz dilini dərindən sevmiş və bütün ədəbi fəaliyyəti dövründə onun inkişafına çalışmışdır. Onun fikrincə, sadə, xalqa yaxın dildə yazmayan sənətkar heç də həmişə xalq tərəfindən qəbul olunmur və belə şeir uzunömürlü olmur. Çünki şeir ilk növbədə yaddaşlarda qorunub saxlanmalıdır. Öz millətini ürəkdən sevməyən hər bir yaradıcı insan mütləq onun dilini də sevməlidir. Bəzən şeirə, sözə la-yiqincə qiymət verilmədiyini Məmməd Araz öz əsərlərində ürək yanığı ilə qeyd edir və öz əsərlərində ana dilini, onun saflığı, təmizliyi uğrunda mübarizə aparən sənətkarları yüksək qiymətləndirirdi. Məlumdur ki, belə sənətkarlarımızın başında Füzuli dururdu. O, Azərbaycan şeir dilinin müdrik, qanadlı və ibarətli poeziya dili pilləsinə yüksəlməsi üçün çox böyük tarixi iş görmüşdür. Məhz buna görə də müəllif Füzuliyə xitabən “Artıran söz qədrini” şeirində yazırdı:

*Biz artıra bilmədik sözün qədrini, ustad!
Əydik də qamış kimi sözün qəddini, ustad!
Sözə əhyə vermədik, sözü şeypur elədik;
Biz düzəldə bilmədik sözün qəddini ustad!*

Bu mövzu Məmməd Arazı demək olar ki, bütün yaradıcılığı boyu düşündürmüş, yeri gəldikcə böyük şair ona müraciət etmiş, daxilən keçirdiyi narahatçılığı öz şeirlərində ifadə etmişdir:

*Söz nadan dilində qəpiyə dəyməz,
Dəyməz, su üzündə köpüyə dəyməz.
Dəyməz, heç bir ovuc kəpəyə dəyməz...
Yaşamaq budurmu?
Bu deyil, vallah!*

Məmməd Araz bütün yaradıcılığı boyu ana dilimizi yüksək qiymətləndirmiş və yeri gəldikcə şeirlərində dil məsələlərinə toxunaraq ona öz münasibətini bildirmişdir. Ümumiyyətlə, o, bütün varlığı ilə öz Vətəninə, ana dilinə bağlı bir insan, bir şair idi.

Nuray Əliyeva,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
AMEA Naxçıvan Bölməsi